

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИЖИВАННЯ В РОМАНІ
АНДРАША ВІШКІ «ЕВАКУАЦІЯ»

Ковач Скарлетт-Сінтія Йосипівна

Студентка IV-го курсу

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»

Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 96 / 02.10. 2023.

Науковий керівник:

Чордаш Василь Васильович,

доктор філософії, доцент

Завідувач кафедри:

Берегсасі Аніко Ференцівна,

зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра філології

**Кваліфікаційна робота
ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИЖИВАННЯ В РОМАНІ
АНДРАША ВІШКІ «ЕВАКУАЦІЯ»**

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка IV-го курсу

Ковач Скарлетт-Сінтія Йосипівна

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»
Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Науковий керівник: **Чордаш Василь Васильович,**
доктор філософії, доцент

Рецензент: **Кейс Маргарета Юрїївна,**
кандидат наук, доцент

Берегове
2024

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Filológia Tanszék

**A TÚLÉLÉS LEHETŐSÉGEINEK MEGJELENÍTÉSE VISKY ANDRÁS
KITELEPÍTÉS CÍMŰ REGÉNYÉBEN**

Szakedolgozat

Készítette: Kovács Szkárlett Szintia

BA IV. évfolyamos magyar nyelv és irodalom

szakos hallgató

Témavezető: Dr. Csordás László

PhD, docens

Recenzens: Dr. Kész Margit

kandidátus, docens

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
I. ЛІТЕРАТУРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТРАВМИ	7
1.1. Поява травми в романі Андраша Вішкі «Евакуація».....	7
II. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОМАНУ	9
2.1. Загальний огляд рецепції роману	9
III. АНАЛІЗ ЗМІСТУ ТА ФОРМИ ТВОРУ	15
3.1. Сюжет роману.....	15
3.2. Огляд та аналіз заголовка	16
3.3. Структура твору.....	17
3.4. Аналіз наративу	18
IV. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЯВИ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИЖИВАННЯ	21
4.1. Розмова з Андрашем Вішкі про роман «Евакуація».....	21
4.2. Представлення результатів дослідження	28
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	33
РЕЗЮМЕ	36

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
I. A TRAUMA IRODALMI REPREZENTÁCIÓJA.....	7
1.1. A trauma megjelenése Visky András Kitelepítés című regényében	7
II. A REGÉNY TÖRTÉNELMI HÁTTERE	9
2.1. A regény befogadástörténeti áttekintése.....	9
III. A MŰ TARTALMI ÉS FORMAI ELEMZÉSE	15
3.1. Az élettörténet alakulása a regényben	15
3.2. A címadás vizsgálata	16
3.3. A mű formavilága és felépítése	17
3.4. A narráció kérdései.....	18
IV. TÚLÉLÉSI LEHETŐSÉGEK MEGJELENÉSÉNEK VIZSGÁLATA.....	21
4.1. Beszélgetés Visky Andrásal Kitelepítés című regényéről	21
4.2. Kutatási eredmények bemutatása	28
ÖSSZEFOGLALÁS	31
FELHASZNÁLT IRODALOM	33
REZÜMÉ.....	36

BEVEZETÉS

Magyar nyelv és irodalom szakos hallgatóként rendszeresen találkozok az irodalomtudomány elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Többek között az interpretáció – értelmezés – fogalmával is, mely dolgozatom egyik fő irányvonalát adja. Meggyőződésem ugyanis, hogy minden irodalmi mű befogadásának alapja a szöveg értelmezése, sajátos jelentéstartalommal való megtöltése.

Jelen dolgozatban Visky András *Kitelepítés* című regényének újraértelmezésével foglalkozok. A történetet egy gyermekkori trauma értelmezéskísérletként elemzem szakirodalmi forrásokra és a szerző műértésére alapozva. Kutatásom középpontjába a túlélés lehetőségeinek megjelenítését állítottam.

Témaválasztásomat a mű aktualitása és személyes érintettség is indokolta. Ukrajnában élő kárpátaljai magyar fiatalként naponta tapasztalom a már közel három éve tartó hadiállapot sorsformáló erejét. Ennek kontextusában mindinkább időszerűvé válik a regény tematikája. A közelmúlt eseményeinek hatására sokak kényszerültek ideiglenes vagy végleges kitelepülésre, köztük kárpátaljai magyar családok is. Kárpátalján, ugyan közvetlenül nem vagyunk érintettek a támadásokban, mégis mindnyájan érezzük a helyzet ránk nehezedő súlyát. Halljuk és látjuk a körülöttünk zajló világ történéseit: a szétszakadt családokat; a gyermekükkel egyedül maradó és gyermekükért imádkozó édesanyák hangját; a világban helyüket kereső fiatalok létbizonytalanságát.

A munkában a következő kérdésekre keresem a választ: milyen lehetőségei vannak a traumafeldolgozásnak? miként vállal ebben szerepet az irodalom? hogyan lehet túlélni gyermekként a lágeréletet? ki és mi segíthetett a túlélésben?

Szeretném bizonyítani, hogy Visky András *Kitelepítés* című regényében a túlélés lehetőségei a következők:

- a hit létfenntartó ereje
- Isten folyamatos közelsége
- anya-gyermek kapcsolat
- az apavárási misztériuma

A kutatás módszere interjú és szövegelemzés. Hipotéziseim igazolásához az íróval készített beszélgetés anyagát használom fel.

I. A TRAUMA IRODALMI REPREZENTÁCIÓJA

A trauma irodalomtudományi megközelítésből alakzatot jelent. A baleseti sebészetből, majd később a pszichológiától kölcsönzött fogalom legfőbb jellemzői az elfojtás és az ismétlési kényszer. Az előbbit az irodalom a kihagyás alakzatával, utóbbit pedig retorikai megoldásokkal reprezentálja (Takács 2011:2).

A XX. század traumaélménye sokat kutatott, központi témává vált a társadalomtudományban. A kulturálistrauma-elméletek nem közvetlenül az eseményhez kötik a traumatikus állapotot, hanem az esemény által később előidézett tapasztalatból vezetnek vissza az élményt a kiváltó okra. A traumatikus emlékezet így mimetikus módon, ismétlődően teremt újra az egyénben az egykor átélt eseményt, amikor megpróbálja képek, fantáziák és illúziók útján felidézni azt. Nem csak az a személy kerülhet traumatizált állapotba, aki közvetlenül átélte a traumatikus eseményt, hanem az is, aki soha nem volt kitéve ilyen eseménynek, de együttérzése révén azonosulni tud a trauma elszenvetőjével. A trauma tehát valójában egy társadalmilag közvetített életélmény (Gyáni 2011:5-9).

Az irodalomnak jelentős szerepe van a traumaelméletben, mert az átélt élmény elbeszélése igazságszolgáltatásként hat, és megszólíthatóvá teszi a században végbement történelmi eseményeket, segítve azok feldolgozási folyamatát (Somogyi 2011:34).

A traumaelmélet vizsgálata során fontos különbséget tenni az egyéni és a kulturális trauma fogalma között. Az egyéni trauma jellemzője az akaratlan ismétlődés, a test közvetlen reakciója és a nonverbalitás, míg a kulturális trauma létezésének előfeltétele a közvetítés, legyen az szóbeli, írásbeli vagy elektronikus médiumokon keresztül történő. Az egyéni trauma feldolgozása a tapasztalat elbeszélésében rejlik: ha pszichoterápia segítségével sikerül szóban megfogalmazni a traumatikus tapasztalatot, akkor a beteg képes azonosulni azzal. Hasonlóképp működik az írásterápia is. Ha a traumatikus esemény tárgyilagosságra kerül, akkor a trauma jelen állapota múlttá válik. Tehát a terápia sikeressége a közvetítésben rejlik, mert ha a traumatikus élmény a test médiumából átkerül a nyelv médiumába, többé már nem pszichés élményként fog létezni, hanem múltbeli emlékképpé formálódik (Takács 2011:49).

1.1. A trauma megjelenése Visky András Kitelepítés című regényében

Visky András Kossuth-díjas magyar író, költő, dramaturg, egyetemi tanár Marosvásárhelyen született 1957-ben. Édesapja, Visky Ferenc 1958-ban a román kommunista vezetéstől 22

éves börtönbüntetést kapott, melyből hat évet töltött le. Nem sokkal később édesanyját, Sollich Júliát hét gyermekkel, köztük a kétéves Andrással, egy Bărăgan-alföldi táborba száműzték. 1964-ben apja szabadulásával térhettek haza kényszerlakhelyükről (Horváth 2023:5).

Visky András *Kitelepipítés* című regényében a munkatáborban töltött négy év, két hónap és tizenhét nap valóságának rekonstrukciójára vállalkozott. A testvéreivel közösen megírt történetek olykor különböző, egymást kizáró visszaemlékezések. A szerző ugyanakkor kijelenti azt is, hogy a könyv fikció, mégpedig egy gyermek képzeletének valóságélménye (Visky 2022).

A regény egy olyan korszakot elevenít fel, mely sokak számára ismert, de a mű szövegkontextusát tekintve mégsem elsődleges, mert nem a lágerélet bemutatása és leírása kerül középpontba, hanem annak személyes megélése és feldolgozása (Tamás 2023:25).

A regény hitelességét a szerző gyermekkori kitelepipítésélménye adja. A történet gyermekelbeszélője ugyanis nem más, mint maga Visky, aki a családi emlékezet darabjait felhasználva alkotta meg regényét (Visy 2023).

A gyermekkori trauma súlya jól érzékelhető a szövegben, és főként az elbeszélő látomásaiban ölt testet. Az apakép hiánya egy vizionalizált alakot idéz elő, akit testvéreitől és édesanyjától hallott történetekből képez. Apját valós személyében csak hazatérésük után ismeri meg, a mű végén (URL3). A regényben a következőképp olvashatunk erről: „*formátlan üreg, sötét, néma vájat, ez volt az apám, magába szívott mindent, még a gomolygó éhséget is*” (Visky 2022).

A szerző a *Kortárs* című folyóiratnak adott interjúban úgy nyilatkozott, hogy a regény megírása segített lelki terhei elengedésében. Véleménye szerint ez a könyv mérföldkő az életében, felnőtté vált általa (URL4). Egy másik beszélgetésben arra a kérdésre, milyen emlékek jutnak eszébe elsőnek a gyerekkoráról, azt válaszolta, hogy már 3-4 évesen tudta, meg kell írnia mindazt, ami történt vele és családjával (URL6).

II. A REGÉNY TÖRTÉNELMI HÁTTERE

Románia és Magyarország két szomszédos ország, két szomszédos nemzettel. Az első világháború során Románia mérlegelte esélyeit és az antanthoz csatlakozott, lehetőséget teremtve saját nemzeti céljai eléréséhez. Szövetségeseivel megnyerték a háborút, melynek záradéka Erdély Romániához való csatolása lett. Az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés végleg megpecsételte Magyarország jövőjét. Trianon ma is kivehető árnyékot vet a két ország kapcsolatára (Földes 2007: 9-10).

Magyarország későbbi történelmében szignifikáns fordulatot jelentett az 1956-os forradalom, melynek alapját a kommunista diktatúrával szembeni fellázadás képezte. Bár Romániában, az erdélyi magyarok körében fegyveres megmozdulásokra nem került sor, a legfelsőbb államvezetés elrendelte a legszigorúbb intézkedéseket annak érdekében, hogy a forradalmi eszmék továbbterjedését megakadályozhassák. A totális megfélemlítés alól a magyar kényszerkisebbségi¹ polgárok sem menekülhettek meg (URL8).

A magyar forradalom hírért szolidaritással fogadta az erdélyi kisebbség, és 1956. november 1-jén a Bolyai Egyetem diákjai kimentek a Házsongárdi temetőbe gyertyát gyújtani a forradalmi harcok során, Budapesten elhunyt diáktársaik emlékére. Ezt a romániai párt nem nézte jó szemmel, és többeket elítéltek a magyar forradalom idején tanúsított magatartásukért vagy egy-egy kijelentésükért. Így volt ez a korábbi években betiltott, illegálisan működő Bethániai-mozgalom tagjaival is. A mozgalomban főként olyan református lelkészek vállaltak szerepet, akik megtagadtak minden együttműködést a szocialista államhatalommal. A szervezet működésében részt vett Visky András édesapja is. (Dávid 2016:695-698).

A tiltott Bethánia Egylet illegális működése miatt összesen 21 embert tartoztattak le. A legsúlyosabb börtönbüntetést Szilágyi Sándorra és Visky Ferencre szabták ki. Börtönelmékeiket különböző tanulmányokban, kötetekben jegyezték le (URL8).

2.1. A regény befogadástörténeti áttekintése

Egy irodalmi mű befogadástörténeti áttekintése azért fontos, mert csak ezáltal tudunk elhatárolódni a kizárólagos szerzői értelmezéstől, és áthelyezni a hangsúlyt a befogadó, azaz az olvasó szövegértelmezésére.

---

¹ Kényszerkisebbségi polgárok kifejezés alatt azokat a személyeket értem, akik akaratuk ellenére, történelmi változások hatására kényszerülnek olyan országban élni, mely nem szülőföldjük.

A XX. század második felében jelentkezett először igény az alkotások befogadás- és hatástörténeti megközelítésből való elemzésére. Hans-Georg Gadamer filozófiai hermeneutikája mentén jött létre a Hans Robert Jauss által kidolgozott recepcióesztétika, ami mindmáig hatást gyakorol az irodalomtörténeti nézetekre. A recepcióesztétika a mű és a befogadó, illetve a befogadás közötti viszonyt vizsgálja. Eszerint az értelmezés centrumában a befogadó áll, ugyanis az értelmezési folyamat nem korlátozódhat a szerzői meglátások rekonstrukcióira, a művek biográfiai adatokhoz való igazítására, vagy a referenciális értelmezés teljes körű alkalmazására. Tehát a szerző saját műalkotására irányuló értelmezése nem feltétlenül elsőbrendű, mint a befogadó által kialakított olvasat, mivel a szerző maga is értelmezője művének (Csordás 2014:7).

Az érvekkel igazolt kritikai megközelítés alkalmazása objektívebb rálátást biztosít az alkotásra, mint csak a szerzői szemléletet fókuszba állító értelmezés (Csordás 2014:8).

A kritikai észrevételek lényegesek, mert felszínre hozzák a recepció során jelentkező problémákat, az esetleges félreértelmezéseket, az ideológiai elgondolásokat és a minősítési zavarokat. Funkcióját tekintve olyan publikálásra szánt szöveg, mely értékeléssel és közvetítéssel foglalkozik az olvasók, a szerző vagy mindkettőjük irányába (Csordás 2014:8-12).

Visky András *Kitelepítés* című regényének hazai fogadtatása igen pozitívnak tekinthető. Az irodalomkritikusok – néhány kivételt leszámítva – elismerő véleményt fogalmaztak meg a műről. A megjelent kritikák jelentős része formaesztétikai szempontból közelíti meg a regényt, és csak kevés foglalkozik a hatásmechanizmus és befogadás kérdésével.

Buday Bálint a *Tiszatáj* online felületén megjelenő kritikájában hangsúlyozza a következőt: „*Visky regénye számomra csak a szerzővel készített interjúkban felkínált olvasási ajánlatokkal is felvértezett újraolvasás alkalmával jelentett olyan katartikus élményt, mint amiről a legtöbb kritika beszámol, mert egyrészt annyit azért meg merek kockáztatni, hogy nem kizárólag nekem okozhatott némi nehézséget már előre is érzékeltetni a regény súlyát, másrészt azért, mert a szokatlanul erős média-visszhang ellenére alig, inkább csak burkoltan esett szó eddig a recepcióban arról, hogy a Kitelepítés komolyabb kihívásokat rejteget a befogadás számára, mint amit a regény megjelenését övező ováció alapján esetleg gondolnánk*” (URL2). A befogadás nehézségei és kihívásai egyértelműen abból a sokak által elismert formavilágból adódnak, mely a szöveg sűrítésében és a mondatok fragmentáltságának hiányában könnyedén felszínességhez vezethetik az olvasót. Feltehetőleg a lezáratlanságot jelző szövegszerkesztési mód arra ösztönözheti a befogadót,

hogy akkor is folytassa az olvasást, amikor épp úgy gondolná, hogy meg kellene állnia értelmezni és befogadni az olvasottakat. A tartalom való hirtelen átlendülés elkerülhető lehetne hangos olvasással, mely egyfajta drámából hozott hagyomány Visky esetében, hiszen a megnevezett életműig színpadi alkotások vezették el a szerzőt (URL2).

A befogadás és elbeszélhetőség kérdését felveti Török Dalma is a *Helikon* hasábjain megjelent értékelésében. Úgy gondolja, nem szokványos jelenség, hogy egy regény megjelenését követően – szinte azonnal – olyan mennyiségű keletkezési és életrajzi vonatkozású háttérinformáció lásson napvilágot, mint az a *Kitelepítésnél* történt. Míg korábban a történet színre vitele volt a tét, most mintegy háromszázhatvan fokok fordulatként az a kérdés, hogy elbeszélhető-e a saját élettapasztalat ebben a formavilágban? (Török 2023)

Az említett kritikai reakciók bár megkérdőjelezzik a regény szerkesztettségének helytállóságát, összességében mégis a pozitív értékelések kategóriájába sorolhatók, akárcsak Székely Máté 2023-ban írt értékelő írása a *Szkhionban*. Szerinte joggal felmerülő kérdés, hogy lehetséges-e egy szépirodalmi művet egyszerűen csak műalkotásként értelmezni, ha hatásmechanizmusa révén váratlan érintettségérzetet vált(hat) ki az olvasóban? (Székely 2023:53). Székely kérdése releváns a *Kitelepítés* esetében, hiszen sikeressége alighanem az aktuális társadalmi háttérrel, vagyis az ukrajnai konfliktus kirobbanásával magyarázható leginkább. A *Kitelepítés* első kiadásban 2022. november 19-én jelent meg, kilenc hónappal a hadiállapot bejelentése után. Minden regény befogadásánál van súlya a kornak, amelyben az esemény játszódik, illetve a történet íródik, de azt hiszem kijelenthetjük, hogy egy kortárs regénynél ez fokozottan igaz. Visky a regény tematikájával és megjelenítésének időzítésével célba talált a magyar olvasóközönség körében, akik hosszú hónapokon át munkálkodtak a kitelepítésre kényszerülő ukrán, és az Ukrajnában élő magyar kisebbségek megsegítésén. Ebből következik a feltevés, hogy a Székely által említett érintettségérzet nem másból, mint az adott konfliktusban közvetett érintettséget – a kárpátaljai magyarság miatt – vállaló Magyarország helyzetéből ered. Talán, ha nem éppen ekkor jelenik meg az azóta már hetedik kiadásánál járó regény, nem kap ekkora figyelmet a magyar kritikai kultúrában.

Zelei Dávid az És-kvartett tagjaként mondja a következőt: „*ez egy lágerregény, és bár Gulag-regényből kevés van, ha jól tudom, a román irodalomban is, holokausztregényből rengeteg. Ezért iszonyú nehéz ebben a kontextusban újat mondani...*” (Károlyi 2023).

Ebben a diskurzusban szintén a regény elbeszéléstechnikáját vetődik fel, mely kiemeli a többi, hasonló témát feldolgozó irodalmi mű közül. Kisantal Tamás *Jelenkorban* publikált kritikájában bővebben kifejti ennek miértjét. Meglátása szerint a *Kitelepítés* nem csupán formai megoldásait tekintve emelkedik ki más átlagos láger- és holokausztörténetek

sorából, hanem szövegvilágának harmonikus, a borzalmakat háttérbe szorító kivitelezésében is (Kisantal 2023:209-210). „*Kitelepítés mégsem egyszerű memoár, hanem megrendítő erejű és szépségű irodalmi mű lett, amelyből a borzalmak ellenére sem hiányzik a derű és a humor*” – írja Jankovics Márton a szerzővel készített interjújának bevezető részében (URL7).

Ahogy arra már a fejezet elején utaltam, nem minden kritikus tetszését nyerte el a *Kitelepítés*, sőt jelentek meg kifejezetten bíráló vélemények is Visky életművéről. Egyike ezeknek Kardos András kritikája, mely 2023 tavaszán került publikálásra *Formaproblémák* címszóval az *Élet és Irodalom* 21. lapszámában. Nem véletlenül ír Kardos formaproblémákról, hiszen láthattuk, hogy a fentebb megnevezett kritikák is – némileg burkoltan és felszínesen –, de utaltak ezen hibák meglétére és nehézséget okozó következményeire a szövegben. De milyen formai pontatlanságokról ír Kardos, és miért váltott ki ekkora visszhangot véleménye az irodalomkritikusok körében?

Először is fontos tisztázni, hogy a kritika célja a mű értékelése és építése, így minden meglátás, legyen az pozitív vagy negatív, hozzá tud tenni az irodalmi alkotáshoz. Bár Kardos András kritikája az előtte szólók magasztoló értékeléséhez képest valóban nyers, én mégsem jelenteném ki azonnal – Kenyeres Zoltánnal ellentétben –, hogy *legázoló* (Kenyeres 2023). Miért nem? Az a meglátásom, hogy Kardos is befogadóként értékeli a művet, és saját olvasásélményét foglalja kritikai anyagába, mint bármely más kritikus tette előtte, s teszi ezt utána is. De nézzük, mi a probléma az észrevett és felszínre hozott problémákkal. A szóban forgó kritikus főként a forma és tartalom összefüggéseinek nézőpontjából elemzi a regényt. Eszerint a mű legnagyobb kihívása a megírhatóságának kérdése: „*Visky regénye [...] azon művek sorába tartozik, amelyeknek a formaeszméje és megformálási problémái nagyon súlyos dilemmákat és antinómiákat hordoznak, magyaráz a mű formaeszméje és a megformálás módja között akkora feszültség van, hogy az állandóan újratekinti a megírhatóság lehetőségét egyáltalán*” (Kardos 2023). A reakció első soraiban olvashatjuk, hogy Kardos nagy és egyben rendkívül tisztességes regénynek tartja a *Kitelepítést*, ennek ellenére mint irodalmi alkotást, nem tudja elismerni, mert a szerző az elbeszélhetlent kísérelte meg. A műre számos nehezék terhelődik: biblikus utalások, posztmodern írói stílus, narratív váltakozások, giccs-hatás (Kardos 2023). A szöveg túlterheltsége leginkább az olvasó számára nehezítő tényező a befogadás során, mivel az igencsak átható biblikus retorika esetenként elidegenítő hatást gyakorolhat azokra, akik kevésbé ismerik a vallásos szövegeket és a Bibliát. Ezen túlmenően a szöveg bizonyos részekben prédikációs hangnemmél párosul, mely az érzelmi hatásmechanizmusokat gyengíti.

Érthető tehát, miért emelkedik ki Kardos András kritikája a regényre reflektálók sorából.

A giccs nyelvi megformáltságát Puskás Panni is említi Károlyi Csabával folytatott beszélgetésük alkalmával. Úgy gondolja, bár nem mindig, de sok esetben a hatáskeltés eszközéül az olyan túlradó nyelvi formák szolgálnak a regényben, melyek súrolják a giccs fogalmának határát. Ez végül ahhoz vezet, hogy az olvasó nem tud meghatódni bizonyos részeken pont azért, mert evidens lenne a nyelvi csavarokkal átszótt momentumon elérzékenyülni (Károlyi 2023). Az egymástól elkülönülő nyelvi formák egyidejűleg történő alkalmazása túlidealizálttá teszi a mű szövegét.

Kardos mellett Borbély András volt az, aki meglehetősen negatív kritikát fogalmazott meg a *Kitelepítésről*. A Kossuth-díj átadásának apropóján napvilágot látó bírálat 2024. április 2-án került publikálásra az *Új szem* digitális platformon. „*Meglehetősen szétszakadt kultúrában élünk – ez leginkább a nyugati kultúrában észlelhető tendencia –, ez a könyv pedig átjárt egyik oldalról a másikra és vissza, nem engedte magát semmilyen módon kisajátítani. Nekem talán ez a legnagyobb ajándék, ez az országegyesítő esemény, ami megtörtént, és még mindig zajlik a könyv körül. A Kossuth-díjra is így gondolok: nem vagyok benne biztos, hogy az én életművem rászolgált erre, de megpróbálom úgy elfogadni és magamhoz venni, hogy tulajdonképpen nem is az enyém, és azonnal továbbítom is szellemileg, erkölcsileg azoknak, akiket ez mindenestől megillet*” – nyilatkozta Visky András a neki ítelt Kossuth-díj kapcsán. A nyilatkozatra következőképp reflektál a kritikus: „*Eszerint a díj nem is Visky Andrást illeti. De akkor kit? A szülőket és a testvéreit? Azt a vallási mozgalmat, amelynek ők elhivatott képviselői voltak? A múlt század 50-es éveiben dúló sztálinista karakterű diktatúra áldozatait, akik szereplői a regénynek? Vagy egyenesen Istent, akiről az előbbiek – úgy is, mint a regény szereplői – tanúságot tettek?*” (URL9).

Borbély kritikai reakciójának középpontjában az a problémafelvetés áll, mely szerint a regény abszolút figyelmen kívül hagyja a deportálás társadalmi és politikai vonatkozásait, hisz ennek terhét átruházza Istenre, s ezáltal isteni büntetésként értelmezi azt. E tekintetben a történet istenítéletként (is) felfogható. Érdekes viszonyrendszer a politika és a vallás kapcsolata. Először talán azt gondolnánk, hogy két különböző, egymástól teljesen függetlenített kérdéstről beszélünk. De be kell ismerünk, hogy ez nem így van, mégpedig azért nem, mert az előzőekben már tárgyalt Bethániai-mozgalom képviselőire, többek között a szerző édesapjára, az akkori hatalom politikai ráhatással volt és kompromisszumkész hozzáállást tanúsított (volna), ha az egyházi képviselők nem tagadják meg az

együtműködést. Ebből adódik a következtetés: nem zárható ki a politikai hatás mint kitelepítési tényező a regény elemzésekor.

A kritikus által felvetett probléma voltaképpen a regényben is megfogalmazásra került: „*Anyánk szerint nem a kommunisták, hanem a Mindenható hozott bennünket ide a pusztába, hogy szívünkre beszéljen*” (Visky 2022).

Kardos és Borbély véleménye megegyezik abban, hogy a vallási értelmezés megnehezíti a közvetlen olvasói hatást. A különbség annyi, hogy míg Kardos ezt mindösszesen a formavilág problémájának tulajdonítja, addig Borbély ezen túlmenően, azt állítja, hogy a vallásos formanyelv háttérbe szorítja a politikai kontextust és az ebből következő valóságos tapasztalatot. Az isteni világkép némiképp egyensúlyozható azzal a ténnyel, hogy a történet elsődlegesen gyermeki nézőpontból van elbeszélve, így elfogadhatók azon átértelmezések, melyek által a kitelepítésből egyiptomi fogság lesz, esetleg a családayából Szűz Mária vagy az apától várva várt Messiás.

Borbély András kritikai elemzését a regény lezáratlanságának kérdésével fejezi be. Az erre vonatkozó hiányérzet nemcsak ő benne, de sok más kritikusban is felmerült. Például Kardos Andrásban, Kisantal Tamásban és Bódi Katalinban. Úgy vélik a lezárás kissé elsietett, hiszen a záró fejezetben az elbeszélőt fiatal felnőttként látjuk viszont, aki a katonaság küszöbén állva veszi el véglegesen önazonosságát. Kardos szerint nem ez a *Kitelepítés* egyetlen gyenge pontja, habár kétségtelenül sokan felfigyeltek rá. Bódi Katalin szerint „*Míg a regény nagyon figyel az olvasóra a történet világába történő belépésekor, magára hagyja a lezárásban*” (Bódi 2023:92).

A lezárás abban a tekintetben érthető meg, hogy a szerző nyilatkozataiban többször elmondta, trilógiának szánja életművét. Ha ezt el tudjuk fogadni, akkor értelmezhetjük az utolsó jelenetet egy élethosszig tartó keresési folyamatként. A hit és önazonosság kereséseként (Kisantal 2023:213).

III. A MŰ TARTALMI ÉS FORMAI ELEMZÉSE

Visky András *Kitelepítés* című első regénye 2022 őszén jelent meg. A több mint négyszáz oldalas életrajzi ihletésű mű a szerző családjának megpróbáltatásairól szól (Tóth 2023:95). A szerző különböző műnemekben – drámában és lírában – már évtizedek óta írja ugyanezt az autobiográfiai ihletésű történetet (Fekete 2023:92). Saját bevallása szerint minden eddigi alkotói kísérlete tanulási folyamat volt, mely a regény megírásához vezetett. Már húsz évvel ezelőtt elkezdte keresni e mélyreható történet formáját, ugyanis íróként úgy érezte, ezt a történetet kötelessége könyvbe foglalni. Előzetesen Varlam Salamov gulág-szövegeit és Szolzsenyicinnak *A Gulag szigetvilága* című regényét tanulmányozta (URL6).

A regény párhuzamba hozható Kertész Imre *Sorstalanság* és Esterházy Péter *Harmonia Caelestis* című művével. Az előbbinél a deportálás tematikája mellett a lágeren túli világ is mintegy irodalmi tárgyá formálódik, és túlmutat az adott kor történelmi eseményein, csakúgy mint Visky András művében (Kisantal 2023:208-209).

A *Kitelepítés* a szerző egy kései alkotása, hiszen 65 évesen írta meg. Előtte, mint ahogy azt fentebb is említettem, sokféleképpen nekifutott az önfeltárásnak, de minden bizonnyal a drámában jutott legmesszebb. Lágertapasztalatait közvetíti többek között a *Júlia* és a *Tanítványok* című darabja is (URL7). Visky dramaturgként *Júlia* című monodramájában színre akarta vinni a témát, melyet az anya nézőpontjából közelített meg, és az ő hangján közvetített. Regényében bár ugyanazt a témát dolgozza fel, de egészen más perspektívából közelít felé, mivel ez esetben saját élettörténetét vetette papírra (Török 2023:24).

Regényírás közben az író egyszerre szólította meg gyermekkori és felnőtt hangja, melynek hatására a történet formát tudott öltetni. Az írói anyag legtöbb forrását testvéreinek visszaemlékezései adták (URL7).

3.1. Az élettörténet alakulása a regényben

A cselekmény, mint ahogy azt maga Visky írja „*a törvénybe iktatott törvénytelenségek idején*” játszódik (Visky 2022). Miután Visky Ferenc református lelkészt letartóztatták, feleségét pedig hét gyermekükkel együtt Bărăganba telepítették, az apavárás jegyében nem maradt más a család számára, csak a túlélés. Ebben kulcsfontosságú szerepe van Deme Márkának, azaz Nényunak, akit a család árvaként fogadott be még jóval kényszerkitelepítésük előtt. Nényu hűségét bizonyítva, nem hagyta el a pártfogóit, és szabad akaratából velük tartott a táborba. A regény további részeiben a lágerlakók mindennapjairól

olvashatunk. A politikai elitéltek között van például Nicolae Balotă irodalomtörténész, Paul Goma író, Nadia a pilótanő, Aurel az egyetemista vagy az elhunytak maradványait megőrző Gruber. A számkivetettek tartják egymásban a lelket, és osztoznak szenvedéseikben. A Visky-család legfőbb vigasza a Biblia, az egyetlen könyv, melyből Júlia asszony rendszeresen felolvassa a napi szakaszt (Forgács 2023:59).

A regény tetőpontja a szabadulás. Az anya és a gyerekek szabadon engedését követően, hat év raboskodás után Visky Ferenc is hazatérhetett családjához. A gyerekek közül utolsóként találkozik Andrással, a legkisebb fiúval, akinek nincsenek emlékei apjáról, mégis mély érzéseket vált ki belőle apjával való találkozása: „*eddig nem ismertem, de most már ismerem, mondtam ki mindjárt hangosan, és amikor kimondtam, az ölébe repültem, és sírtam, sírtam, sírtam*” (Visky 2022).

Az egymásra találással azonban még nem ér véget a regény. A fogság egy másik, külvilági dimenzióban folytatódik. A családot folyamatos megfigyelés alatt tartják, a szerzőt pedig katonai szolgálatra kényszerítik, melynek hatására végleg elveszíti önazonosságát (Forgács 2023:61). „*reggelre készen álltam a gyilkolásra, egy hibátlanul működő gépezet alkatrésze lettem, megtaláltam a helyemet, önmagamat végképp elveszítve*” (Visky 2022).

3.2. A címadás vizsgálata

Visky címválasztása nemcsak a témára, hanem a téma univerzalitására is utal, erről ő maga nyilatkozott Károlyi Csabának adott interjújában.

Kezdetben a *Dëo* címet szánta regényének, mely a D.O. rövidítésből ered, és a román „*domiciliu obligatoriu*” kifejezés ejtismódjának felel meg. Magyar fordításban a szókapcsolat kényszerlakhelyet jelent. Ezen túl a szerző metaforikus jelentéstartalommal is felruházta, ugyanis olvasatában a Deo Isten nevének szóképe, latin eredettel magyarazhatóan. Végül elhatárolódott eredeti ötletétől, és Kertész Imre *Felszámolás* című regényének, illetve a jelenleg is tartó ukrainai konfliktus hatására a *Kitelepítés* címet választotta. A háborúval való szembesülés élménye mély nyomot hagyott lelkében. A gyermekekkel menekülő édesanyák saját anyjára emlékeztették az író, és arra az életeseményre, mely univerzális és közvetlen környezetünkben is megjelenik, mert állandó kitelepítésben éljük mindennapjainkat (Károlyi 2022).

A cím egyrészt utal a család konkrét életrajzi és történelmi helyzetére, a deportálásra. Másrészt felfogható bibliai kontextusba ágyazott utalásként is a zsidó nép babilóniai fogságára vonatkozóan, vagy tágabb értelmezésben a Paradicsomból kiűzetésre került

ember életére. Ez a többszintű utalásrendszere árnyaltabbá teszi a címet, és mélyebbé a szöveg értelmezését (Kisantal 2023:210).

3.3. A mű formavilága és felépítése

A regény szerkezeti felépítése és formavilága rendkívül sajátos és sokatmondó. Az egész történeten átívelő bibliai hatás a szöveg strukturális felépítésében is megfigyelhető, ugyanis a Biblia mintájára rövid, számozott bekezdések formálják és építik a mű szövegét (Vojnics – Rogics 2023:105).

A szöveg szerkezete szabályos: az első nyolcvan oldal a lágerbe kerülés történetét írja le, az utolsó nyolcvan a szabadulás utáni eseményeket taglalja, míg a köztes kétszáznyolcvan oldalon a lágeréletről olvashatunk. Összesen 49 fejezetre, és további 822 számozott bekezdésre tagolódik a szöveg (Fekete 2023:93).

A szövegegységeket, mondatokat nem választják el egymástól mondatvégi jelek, és ezáltal az egész regény kisebb-nagyobb megszakításokkal ugyan, de egy összefüggő mondattá alakul (Vojnics – Rogics 2023:105). A kisbetűvel kezdődő bekezdések belső tagolását mindössze a vesszők jelzik, melynek alapvető funkciója, hogy az olvasó figyelmét a történetre irányítsa. A lírai sűrítés és képközpontúság a szabadvers formai megalkotottságára hajaz, ámde remekül illik a narrátor helyzetéhez (Fekete 2023:93-94). A regény valamennyi része önmagában, lineárisan is olvasható. A szöveg koherenciájának és folytonosságának megtartását segíti, hogy a számozás nem kezdődik újra az új fejezetnyitásoknál. A Bibliához hasonlóan maguk a fejezetek olyan eseményeket mesélnek el, melyek fokozatosan építik föl a regény univerzális történetét. Ez a rész-egész viszony végigkíséri az egész művet (Erkel 2023:62).

Visky azzal indokolja formaválasztását, hogy olyasmit akart alkotni, mely a magyar irodalomban még nincs kiaknázva, viszont végül egyszerű véletlen folytán rendeződött 49 fejezetre és 822 bekezdésre a regény. Először 666 bekezdésre akarta tagolni művét, mert hitt a szám metaforikus jelentésében (Károlyi 2022).

Bár a legtöbb irodalomkritikus írói bravúrnak tekinti a mű formavilágának megalkotását, vannak ellenvélemények is ezt illetően. Kardos András regénykritikájában a formaproblémákat veszi sorra. Véleménye szerint a Biblia mint formaképző elem nem rendelkezik megfelelő teherbíró képességgel, és így nem is lehet formaelve a műnek. A probléma alapját az képezi, hogy a regény és Isten ígéje nincs egységben, ezáltal pedig a hitre terhelődik a mű esztétikai megalkotottságának súlya. A kritikus szerint a hit lehet

megtartó erő egy diktatórikus rendszerben, de nem célszerű Istent és a Bibliát regényszervező központtá tenni, mert a befogadóban azt az érzést kelti, hogy a szöveg egy megfoghatatlan, szentséges világot teremt, ahol a család élete kizárólagosan Istenen múlik. „Istennek csak Isten lehet a nézője, de akkor ez misztérium, és nem (láger)regény” (Kardos 2023).

Kenyeres Zoltán reagálva a fent említett kritikára, válaszirásában kiemeli, hogy ha az író elszakad a valóságtól, és olyannak mutatja, amilyenek nem ismerik, érzelmi hatást kelt a befogadóban. Tehát, alapvetően Visky részéről ez egy tudatos írói csavar. Úgy gondolja, hogy a pozitív életszemlélet tulajdonképpen a negatív látásmód tükörképe, és minden valóság ábrázolásának alapja a vágyakozás valami után, ami nincs (Kenyeres 2023).

3.4. A narráció kérdései

A narrátor kérdése Visky regényének esetében sok műkritikust foglalkoztatott. Károlyi Csaba interjújában arról kérdezte a szerzőt, hogy a gyereknézőpont alkalmazása milyen nehézségeket gördített elé. Visky András válaszul elmondta, hogy világlátása kizárólag a lágerpozícióra korlátozódik. Ő, aki a fogsággal együtt tanult meg beszélni, csak ebből az alapszituációból közelítheti meg múltját. A beszélgetésből az is kiderült, hogy a nyelvi kérdés nem véletlenül vezet végig a regényt, hanem tudatos munka révén került a szövegbe, hogy az olvasóban valamiféle idegenségérzést váltson ki. Olyat, amelyben egy kétéves gyermek részesült, amikor realizálódott benne az a tény, hogy nincs anyanyelve, és kénytelen a fogság nyelvén kapcsolatot teremti az őt körülvevő világgal (Károlyi 2022).

A *Kitelepítés* című regény gyermeknarrátora új nézőpontot jelenít meg a lágerirodalom műfajában. A gyermeki látásmód a felnőttekétől eltérő realitásérzékelést biztosít a diktatúra bemutatásához. A narratíva ideje a bebörtönzés előtti hónapoktól kezdődik, a munkatáborban eltöltött hat évvel folytatódik, majd a szabadulás utáni évtized bemutatásával zárul. A gyermekelbeszélő sajátos életfelfogása miatt új nézőpontból ismerhetünk meg bizonyos jelenségeket, mint például a hit, a remény és a szabadság fogalmát. Az narrátor igyekszik minden történést kissé szokatlan, de szövegbe illő metaforákkal, valamint hasonlatokkal érzékletessé és képszerűvé tenni (Vojnics – Rogics 2023:104). Példaként szolgálhat a 2. fejezetben, a 49. számozott bekezdés: „*mióta kitelepítettek, egy-egy ketrecet cipelünk csupacsont lábainkon, a ketrecben a lelünk verdes, a testünkhöz mérten aránytalanul nagy és bűdös koponyánkat vékony nyak köti össze ezzel a rozoga ketrecel, ebből a koponyából mindenféle gondolatok rajzanak ki, nehéz kordában*

tartani őket, jönnek, csak jönnek, hívatlanul, mint a cserebogarak vagy a hegyes farokkampóval támadó parti fülbemászók” (Visky 2022). A fogságot metaforikusan a ketreccel képszerűsíti a narrátor, a gondolatokat pedig a cserebogarak és parti fülbemászók rajzásához hasonlítja.

Hasonlóképp jellegzetes az elbeszélés biblikus színezete is, mely a családapa lelkeszi hivatásából eredeztethetően hatja át a narrátor közléseit a szövegben. Ez a hatás már a történet elején jól érzékelhetővé válik, különösen Deme Márika, vagy ahogy a gyerekek hívják, Nényu érkezésénél a 47. bekezdésben: *„amikor Nényu, akkor még Márika átlépte a nagyszalontai paplak küszöbét, megérezte, hogy belekerült abba a történetbe, amelybe mindig is vágyott, véget ért számára a pusztai vándorlás*” (Visky 2022).

A narráció technikája az emlékek mozaikszerűségét utánozza, mivel az emlékezés sosem lehet tökéletes, mindenki számára más és más elemek válnak hangsúlyossá az emlékképben, és az időrendi sorrend is, amely mentén ezek az emlékek felidéződnek, ösztönössé válik. Például az elbeszélő számára a munkatáborról való visszaemlékezés során először a nyelvi elidegenedés jut eszébe, és csak később reflektál arra, hogyan is kerültek oda (Vojnics – Rogics 2023:105).

A narratológia működésmódjának szempontjából lényeges meglátás, hogy a nézőpontok összefolynak, a narrátori szerep pedig kettéválk az idősebb elbeszélő, a korlátlan hatalmú író és az alig kétéves, a világot szubjektív módon érzékelő gyermekfogoly között (Vojnics – Rogics 2023:106). A felnőtt író narratívája olvasható a következő regényből idézett szituációban: *„és, ami Anyánknak nem tűnt föl, legalább két titkosrendőr is fényképezte őket megállás nélkül*” (Visky 2022). Ebben a jelenetben az ekkor még újszülött elbeszélő nemcsak azt tudja, hogy édesanyja ezer kilométerre otthonuktól apja cellatársával találkozik, hanem azt is érzékeli, hogy a háttérből figyelik őket. Az érzékelésnek ezen formája egyértelműen utal az írói közbevetésre.

Az elbeszélés módja a Visky-család szabadulása után átalakul, mellyel az író jól tükrözi a fogság különböző valóságérzékeléseit: a lágerben töltött idő – melyet gyermeki nézőpontból ismerünk meg –, mintha megállna, ugyanis ebben a különös térben a karakterek időtől függetlenül léteznek, ellentétben a fogságból való kiszabadulás után, amikor is közel egy évtizedes ugrással a katonai életszakaszhoz érve, a narrátor már érett hangon, teljesen más technikával fűzi tovább a történetet (Vojnics – Rogics 2023:106).

Kardos kritikájában olvashatunk szerinte kézenfekvő narratív megoldási javaslatokról. Álláspontjában kifejti, hogy a gyermekelbeszélő alkalmazása számos értelmezési problémához vezet. Egy kétéves, majd idővel hétéves gyermek nyilvánvalóan

nem emlékszik a múltbéli történekek töredékére sem, így elkerülhetetlen testvéreinek, szüleinek és dajkájának emlékeire alapozni a művet. Ez azonban újabb nehézséget eredményez, mert elbizonytalanítja az olvasót abban, hogy éppen kinek az élményét és hangját hallja a sorok között. Az olvasásélményt ezáltal fokozatosan felváltja az azonosság és összeköttetések keresése. A probléma egyik megoldása az lehetett volna, ha a szerző narrátornak nem önmagát, hanem Nényut teszi meg. Az árva lány, aki a történet elején megjelenik a családnál, majd hűséget fogadva kitart mellettük a végsőkig, tudta volna legjobban reprezentálni a lágeréveket. Azt maga Kardos sem vitatja, hogy a dajka középpontba állítása nagy írói felelősséget és nehéz munkát jelentett volna, ugyanakkor a hitelesség szempontjából legjobb megoldásnak ezt tekinti (Kardos 2023).

IV. TÚLÉLÉSI LEHETŐSÉGEK MEGJELENÉSÉNEK VIZSGÁLATA

A következőkben Visky Andrászt kérdezem többek között arról, hogy milyen túlélési lehetőségek jelennek meg *Kitelepítés* című regényében. Beszélgetünk továbbá a traumafeldolgozásról és a színházi alkotás élményeiről is.

Az interjút a mű újszerűségéből adódó hiányosságok kiegészítése indítványozta. A dolgozat kutatási kérdése a túlélési lehetőségek vizsgálatával foglalkozik, viszont ebben a témában igen kevés szakirodalom fellelhető. Nagyon kevesen foglalkoztak a regény ilyen megközelítésű elemzésével, és a meglévő források is csak említés szintjén érintik a vizsgálat tárgyát. Ennek okán kerestem fel Visky Andrászt, a regény szerzőjét, aki egy online megvalósított beszélgetés keretében reflektált a művel kapcsolatosan felmerülő kérdéseimre. Az interjú írásos anyaga a szerző beleegyezésével jelenik meg a dolgozatban.

4.1. Beszélgetés Visky Andrásossal Kitelepítés című regényéről

***Kitelepítés* című regényében életútja egy sorsfordító szakaszának rekonstrukciójára vállalkozott. Az olvasó számára szinte elképzelhetetlen, hogyan volt képes édesanyja hét gyermekkel a végsőkig kitartani, és hinni szabadulásuk elérkezésében. Miben látja Ön a túlélés lehetőségeit?**

Nem a túlélési technikák voltak fontosak, hanem a jelentéssel bíró jelen idejű élet kihívásai. Számomra mindig fontosabb volt, hogy jelentéssel ruházzam fel azt az életet, amit élünk. Az a benyomásom, hogy nem a haláltól, a szenvedéstől félünk, hanem az értelmetlen szenvedéstől és az értelmetlen haláltól. Tulajdonképpen az okoz fájdalmat nekünk, hogyha ennek nincs valamiféle metafizikája, ha nem írja bele magát egy nagyobb történetbe, ami nem a láthatóban kezdődik, és nem a láthatóban fejeződik be.

A Biblia keretbe foglalja és végigvezeti az egész történetet. Tudatos döntés volt az Ön részéről a hit kérdésének beépítése a regénybe?

Igen, mert nagyon fontos eleme volt a gyerekkoromnak és a mostani életemnek is. A Biblia nem pusztán egy formai kérdés a könyvben, bár formateremtő hatása kétségtelen, hanem főként tartalmi és filozófiai kérdés, hiszen az én nyelvem a Biblia nyelve. Kisgyermekkoromban ez volt az egyetlen könyv, ami a közelünkben volt. Édesanyánk ebből olvasott fel nekünk naponta. A „nekünk” alatt én nagyon sokszor önmagamat értem, mert a nagyobb testvéreim nyilván több mindent tudtak erről. Ez egy világképnek a kérdése, ami

nem a múltban van, hanem a jelenben. Nem visszatekintés, hanem világszemlélet. Mindenről eszembe tud jutni egy bibliai idézet, de nem azért, mert akarom, hanem mert így működök.

Állíthatjuk-e azt, hogy a hit megléte túlélési lehetőségként értelmezhető?

Én nem nagyon szeretem azt a szót, hogy túlélés. Minek a túlélése? Én abban hiszek, hogy amennyiben az embernek lelke van, úgy az örökéletre vonatkozó kérdésnek nincs értelme, mert persze, hogy van örökélet. Ha az embernek nincsen lelke, akkor megint csak nincs értelme az örökéletre vonatkozó kérdésnek, mert nincs mi túléljen bennünket. A túlélést sem politikai, sem történelmi értelemben nem tartom túlzottan relevánsnak, hiszen mindnyájan halálra vagyunk ítélve. Ezt nem lehet túlélni. Inkább az a kérdés, hogy benne élünk-e egy olyan életben, amely beleírja magát egy nagy történetbe. Az olvasóban ez az örökélet gyanúját keltheti.

A regényben is megjelenik, hogy Ön szinte beleszületett a lágeréletbe, ebből adódóan felmerül a kérdés, hogy Isten közelségét érezte-e kisgyermekként? Van emléke arról, hogyan lépett kapcsolatba Istennel?

Én nem hiszek Istenben, mert valóságosan találkoztam vele. Átléptem ennek küszöbét, hiszen aki nekünk valóságos, annak a létezésében nem hiszünk. Nekem Isten olyan volt, mint egy családtag: megszólítható, mindennapi dolgainkban résztvevő alak. Nem is tudom elképzelni az ottani létünket anélkül, hogy Istent ne egy valóságos családtagként fogjam fel. Számomra a hit azt jelenti, hogy ha valaki hisz Isten létezésében, akkor tudja, hogy amikor Isten gyermekei börtönbe kerülnek, maga Isten is börtönben van. Nem egy mennyei wellnessben él, mert az számomra elképzelhetetlen és felfoghatatlan. Itt is hangsúlyoznám, hogy családtagként van jelen, a legfőbb létező ebben a regényben. Gyermekként ezt én így is éltem meg, hogy mi Egyiptomban vagyunk, és az egyiptomi gyerekekhez hasonlóan fogságban élünk, ugyanakkor a kiszabadulás biztosítékát is tudtuk.

A hit, miszerint fogságuk szabadulással ér végét, mindvégig élt Önben?

Persze, és édesanyám is ezt közvetítette felénk. Azt nem tudom, hogy ő miképp volt biztos ebben, annyit tudok, bizonyossága hitéből táplálkozott. Hitt szabadulásunkban, és abban is, hogy édesapánkat kiengedik a börtönből, pedig 22 évre ítélték.

Az anya-gyermek kapcsolat megtartó ereje elejétől a végéig érezhető volt a műben, de közrejátszott abban is, hogy ez a regény megíródott?

Először is egy csodálatos nő volt és csodálatos anya. Rajongtam érte, de nemcsak én, a testvéreim is. Még gyerekként megígértem neki, hogy megírom mindazt, ami velünk történt a lágerben. Gondolkodtam azon, hogyan is ígérhettem meg ezt édesanyámnak, hisz még akkor nem tudtam írni. Nem tudtam, mi az az írás. Hamarabb megtanultam ugyan, mint

az iskolában tanították volna, de amikor ígéretet tettem, akkor még ezek az eszközök nem álltak rendelkezésemre. A mi lágerünkben – ami a regényből is kiderül – a második világháború előtti demokratikus Romániának a nagyon ismert politikai személyiségei voltak jelen elítéltekként. Közöttük jelentős értelmiségiek, írók, egyetemi tanárok, tanársegédek voltak. Én ebben a közegben nevelkedtem. Már gyermekként megéreztem azt, hogy könyvet írni ellenállási forrás. Szubverzív, felforgató tevékenység. Bizonyára ezért ígértem meg anyámnak, hogy megírom élettörténetünket. Édesanyám 2005-ben eltávozott a láthatóan élők sorából. Ezt a regényt nem érte meg, de a róla írt *Júlia* című darabomat látta a színházban is.

Milyen hatással volt édesanyjára külső szemlélőként, hogy tulajdonképpen lejátszották előtte saját múltját?

Először is arra emlékszem, hogy rám elképesztő hatással volt, hogy ott ül az édesapám mellett a nézők sorában. Különleges helyzet volt. Ők ketten egyébként láttak egy korábbi, *Tanítványok* című darabomat is, amit szintén börtönélményekről írtam, mert az én tanítványaim tulajdonképpen egyszerre az evangéliumi tanítványok, és egyszerre azok az 50-es évi tanítványok, akik börtönbe kerültek a megvallott keresztény hitük miatt. Édesanyám nagyon szépen viszonyult ehhez. Számomra mindmáig feledhetetlen az a híres mondata, hogy minden szavam hazugság, és minden szavam igazság. Rendkívül pontosan átélte azt, hogy minden átemelődik a fikció terébe, és amint egy színésznő játssza őt, az már nem ő, az már valaki más. Az igazságnak egy másfajta önkinyilatkoztatása. Örülök ennek a mondatának, mert nem kérte számon rajtam, sőt ellenkezőleg, megerősített abban, hogy a fikció és az irodalom, a történet elmesélése mint olyan, valójában valóságfeltárás, és ő ezen valóság részének tekintette magát.

Az elhangzottak alapján feltételezem – megerősítésére vagy cáfolására várva —, hogy *Kitelepítés* című regényével mintegy hálával adózott édesanyjának a mindenkori támogatásáért.

Igen, és hogy kifejezzem tisztelem iránta és az apám iránt, hogy ezt az örökséget kaptam tőlük. Mindig a szellemiek irányába fordították tekintetem, ezért például soha nem is tanultam meg érteni a pénzhez, vagy nem tanultam meg felépíteni köznapi értelemben vehetően egy sikeres életpályát. Sokkal jobban érdekelt a munka mint lelki gyakorlat. Mindig mondom, hogy nekem a színházi munka is egy exercitia spiritualia volt, egy lelki gyakorlat a Lozolai Szent Ignác-i értelemben. Én a létezés-szakmában vagyok érdekelt, és semmi másban. Ennek a regénynek a megjelenése azért fontos, bár kései fordulópontja az életemnek, mert úgy éreztem, végre teljesítettem szüleim felé tett ígéretemet. Biztos vagyok

benne, hogyha most velem lennének, örömmel fogadnák ezt, és ajándéknak tekintnék. Persze nem biztos, hogy el tudok számolni egy könyvvel, sok könyvvel sem. Talán itt fontosabb, hogy az életem centrumát valamiképpen ennek az örökségnek a mozgásban tartásához viszonyítsam. Az Újszövetség egyik attribútuma a dűnamisz, a dinamika, a mozgás. Mozcásban tartani ezt a történetet, és engedni, hogy megújuljunk benne. Egy gazdag örökség mindig hatalmas teher, mert el kell számolni vele. Ebben a feladatban élek, de ez egy jó feladat. Örülök, hogy nekem ez jutott.

Életfeladata tehát.

Így van.

A regény egy másik fontos nőalakja Deme Mária, vagy ahogy a gyerekek szólítják, Nényu. A vele való személyes kapcsolatáról nem kapunk sok információt a műben. Alakja főként kollektív kapcsolatrendszerekben jelenik meg. Ebből adódik a kérdés, hogyan tekintett Ön Nényura?

Jól látja, jól olvassa a könyvet. Nényuval kapcsolatban a gyerekek, amolyan görög karként jelennek meg. Ő a protegonista, a gyerekek pedig görög kórusként lépnek fel. A *Két hét pihenő* című dokumentumfilmben beszélgetek Nényuval az életéről. Bár a filmben rossz egészségi állapotban van, mégis ragyog a boldogságtól és az önazonosságtól. Elképesztő ember volt, tanulatlan, de nagyon okos. Lenyűgöző volt az angyali humora és szeretete, amiben részesített bennünket. Én nem biztos, hogy léteznék nélküle íróként.

Talán emberként sem.

Emberként sem biztos.

Ha ő nincs, végződhetett volna- e szabadulással az Önök története?

Ez egy nagyon nagy kérdés, de vajon például Péter túlélte volna-e? Ez egy olyannyira konkrét kérdés, amire nem tudjuk a választ. Amit tudunk, hogy ő velünk volt, és most utólag azt mondhatjuk, hogy túlélésünkben hatalmas szerepet vállalt. Életfeladata volt, hogy velünk legyen és életben tartson bennünket édesapánk szabadulásáig. Az egész életét velünk élte le, ő temette el szüleinket, ami nagyon nehéz volt, mert úgy gondolta, hogy ez fordítva lesz. Teljesítve küldetését, remélte, abban az ajándékban lesz része, hogy apánk meg anyánk, illetve a gyerekek fogják eltemetni őt. Nem így történt. Boldog és beteljesedett életet élt. Ha azt a szót kimondom, hogy boldogság, Nényu mindig eszembe jut, mert afelől győzött meg, hogy a boldogság is életfeladat. Nagyon-nagyon szerettem őt, sokat kaptam tőle. Kapcsolatunk mélyrehatóan bizalmi.

Az apavárás misztériuma a regényben biztosíték volt arra, hogy édesapja szabadulásával az Önök hazatérése is elérkezik?

Egy gyermek számára a biztosíték sohasem a jövőben van, hanem mindig a jelenben van. A biztosíték maga az édesanya. Annál nagyobb realitást, mint az édesanya közelsége és jelenléte, egy gyermek nem tud elképzelni és nem is tud elfogadni. Amennyiben az anya megígéri neki, hogy az apa visszajön, a gyermek ebben többé nem kételkedik. Ilyen értelemben ezek a biztosítékok nem fogalmi, nem teológiai, nem filozófiai természetűek, vagy nem egy jövőbe helyezett várakozás. Egy gyermek nagyon erőteljesen a jelenben él, és felfokozott bizalma van a létezés iránt. Én abban a helyzetben voltam legkisebb gyermekként, hogy nagyon sokat kaptam. A legkisebb kapja a legtöbb védelmet, mert a család dinamikája így működik. Én ebből éltem, testvéreimből és édesanyámból. Abból éltem, hogy számukra Isten elvont kategória volt, nem pusztán egy történet, hanem a valóságos jelenlét, akit meg lehetett szólítani, és aki csodákat hajtott végre, hiszen anyám egy klinikai halálon ment keresztül. Ő maga emlékirataiban ezt úgy írja le, mint élénk, lázas párbeszéd az Örökkévalóval, aki azt mondja neki, ne legyen gyáva, és térjen vissza az életbe. Ezek a velünk élő valóságok.

Ebben a jelenetben mintha megcserélődtek volna a szerepek, és hirtelen a gyerekek váltak létmeztartó erővé, elhivatást érezve arra, hogy megmentsek édesanyjukat.

A fogság körülményei között a gyerekek nagyon hamar felnőtté válnak. Az elsőszülött testvérem, aki kilenc évvel idősebb nálam, az apám helyébe lépett. Ez óriási terhet helyez egy 10 éves gyermekre, mert ahhoz még túl kicsi, hogy ezt a terhet el tudja hordozni, mégis kénytelen. Mindenki hamarabb nő fel, és ettől kezdve, sokkal kevesebb illúzióval éli az életét, mert egy másfajta valóságérzékelésben volt része. A világ más arcát mutatta meg neki, másképpen fordult felé. Amilyen arccal fordulunk a világ felé, a világ olyan arccal néz vissza ránk. Ez igaz a gyerekek világszemléletére is. A felnőtté válás egész kicsi korban is nagyon erős disszonanciákat okoz a gyermekben. Például annak büntudatát, hogy lehet miattam olyan gyenge az édesanyám és kell meghalnia. Közben meg nem miattam.

Ez egy lelki folyamatot indít el a gyerekekben.

Igen, egy nagyon erős lelki folyamatot indít el. Ugyanezt látjuk példának erejével az alkoholista szülők gyerekeinek esetében is. Büntudatot éreznek az apa vagy anya, esetleg mindkettő alkoholizmusa iránt, miközben ők egyáltalán nem felelősek ezért. Ott van bennük a segítő szándék, ami szeretetből és ebből a kapcsolódásból fakad. Egy gyermek nem akarja megtagadni sem az édesanyját, sem az édesapját.

Annak ellenére sem, hogy ilyen gyermekkor volt.

Annak ellenére sem.

Ön nem érez valamiféle hiányosságot gyermekkorára visszatekintve? A regényt olvasva a befogadó azt gondolhatná, hogy a gyerekek számára – köszönhetően az édesanya lelki erejének és Nényu jelenlétének – ez valóban nem egy szenvedéstörténet, sokkal inkább egy személyiségalakulás folyamata. A sorok között, mintha egy boldog gyermekkor képe tükröződne, annak ellenére is, milyen szörnyűségeket kellett megélniük kényszerkitelepitésük éveiben. Jól érzed-e?

Ez egy nevelődési regény, egy bildung. Azt egyetlen pillanatra sem szabad elfelejteni, hogy a legkisebb gyermek nézőpontjából íródik. Egy gyermek mindig tud boldog lenni. Remek példa erre Roberto Benigni *La vita è bella*, *Az élet szép* című filmje. A filmtörténetben ez az első olyan film, amely holokauszt-körülmények közé helyez egy gyermeket, és tele van humorral. Megjelenése után nagyon sok olyan beszélgetést indított el, melyekben azt tárgyalják a kritikusok, hogy szabad-e humorosan visszatekinteni erre az iszonytatos tragédiára? A történet egyébként a maga formájában is szívszaggató, ugyanakkor igazságbeszéd van benne. Igenis arról beszél, hogy egy gyermek a korábban említett létezés iránti bizalma okán tud boldog lenni ilyen helyzetekben is. Megkeresi a boldogság forrását, és ezt a boldogságot közvetíti. Én éppen emiatt fordítva látom a világot. Nem azt látom, hogy mi szülők tartjuk meg a gyermekeket, hanem a gyermekek tartanak meg bennünket, mert értelmet adnak a létezésnek. A szülő attól lesz erős, hogy a gyermek ilyen nonalternatívikus szituációba hozza. Sokszor azt érzem, hogy a gyermek tartja meg a felnőttet. A regényben, amikor az angyalok bejelentik a Megváltó születését, akkor megtartónak nevezik. Hogyan tud engem egy gyermek megtartani, hiszen a következő pillanatban menekülni kell vele Egyiptomba...De éppen ezért tud megtartani, hogy kreatívvá tesz, és nem engedi feladni az életigenlést.

Kardos András kritikájában azt fogalmazza meg, hogy szerinte egy (láger)regény formaeszméje nem bírja el annak a világlátásnak az esztétikumát, melyet véleménye szerint Ön a szövegben Istenre hárít. Például Lupu kutya eltávozásának széppé formálásában nem az a tisztán realizisztikus, már-már drasztikus helyzet lépett elő, mint ami egy ilyen szituációban várható lenne a szövegkörnyezettől. A kritikus szerint ezzel a formanyelvi „giccsel” megfosztja az olvasót a katarzis élményétől. Ön ezt hogyan látja?

Nem biztos, hogy értem, mit állít Kardos András. Azt érzem, hogy nem hisz a katarzisban. Tagadja például az antik görög tragédiának a létezését. A másik, amit mondanék erről, hogy a *Sorstalanság* is egy gyermek nézőpontjából van elbeszélve, és ez a gyermek,

azaz Köves, szépnek látja a lágert. Azonosul az SS-tisztek eleganciájával, szépségével, magabiztosságával. Később a mű botrányát ugyanez okozta.

A történetek szépnek láttatása?

Persze, hogy a gyermek szépnek látja a körülötte levő világot. Szépnek látja ezt a szörnyűséget. Azonosul azokkal, akik őt megölik, és amennyiben nem ölték meg, ez egy angyali véletlennek tudható be. Ez most giccs vagy nem giccs? Tehát, a gyermeki nézőponttól azt elvárni, hogy realiztikus módon mindig a vért írja le – bár Lupu halálában éppen szétfröccsen a vér, és a kutya a saját vérében repül, ha jól emlékszem – nem lehet, mert a gyermek hisz a kutya túlélésében az örökkévalóságban. Ezt a témát egyébként a *Júlia* című darabom is felveti, de ebbe most nem akarok jobban belemenni, mert nem akarok Kardos Andrással vitatkozni. Ez nem az én dolgom, ezt a vitát másoknak kell lefolytatniuk. Nekem a regényt kell megírnom és szabadjára engednem.

Nekem a regény olvasásakor ez a gyermeki szépérzék vagy a szép meglátása iránti vágy, leginkább megtartó erővel bírt. Elsődleges funkciója nem a valóság kiszépítése lehetett, hanem a hitmegtartás erősítése.

A gyermek valóságérzékelése nem szép vagy csúnya, mert ő nem lát alternatívákat. Köves Gyurinak, a *Sorstalanság* főhősének volt emléke egy szabad életről, mert egy kamasz 14 éves gyerekről beszélünk. Nekem nem volt emlékem egy szabad életről. Nincs is emlékem a láger előtti életről. Tehát nekem az a valóság. Annak a valóságnak számomra nincsen alternatívája. Annak a valóságnak az alternatívája számomra az Apa, akiről viszont nem tudok semmit, illetőleg tanulom őt. Tanulom a történeteit és tanulom felismerni őt.

Ez egy nagyon fontos meglátás, hiszen nem volt összehasonlítási alapja a lágerbeli életről. Valóban, ilyen megközelítésből teljesen természetes, hogy Önnek az az élethelyzet volt a hétköznapi értelemben vett szép gyerekkor.

Az egyetlen. Nincs összehasonlítási alap. Én nem emlékszem polgári bútorokra meg evőeszközökre. Én bádogedényekre emlékszem és arra, hogy folyamatosan fáztam. A *Sorstalanság* főhősével való párhuzam ilyen értelemben csak részleges tud lenni, mert annak ellenére, hogy Köves Gyurinak volt emléke a láger előtti életről, ő szépnek látja a tábort. Azonosul a szörnyűséggel, ami annak a regénynek a csodája, a fantasztikuma és a nagysága. **Következtetésképp mondhatjuk azt, hogy az életben maradás fontos eszköze volt az azonosulás és alkalmazkodás képessége?**

Az elbeszélő a valóságot valóságként ismeri fel, összehasonlítási alap nélkül.

Felfogható-e a regény egy gyermekkori trauma értelmezéskísérleteként?

Azt szoktam javasolni, hogy a trauma kifejezést helyettesítsük örökséggel, hogy kezdjünk vele valamit, és ne távolítsuk el magunktól, illetve ne éljük le az életünket úgy, hogy mindig másokat hibáztatunk életünk realizálatlansága miatt. Persze szaktudományosan, ahogy ezt a pszichológia leírja, a trauma ettől még traumaként értelmezendő.

Egy író csak hozott anyagból tud dolgozni. Ezt nevezhetjük traumának, de nevezhetjük akár a lélek sebeinek is. Ott vannak a varratok a lélek felszínén. Az ember jól jár, hogyha a történetét elmondja és nyilvánossá teszi. Számomra a regény nagy segítség volt, mert végre úgy éreztem, elvégeztem a feladatomat. Most egy másik regényt írok naponta, új mondatokban és új formai kísérletekben, de ez is folytatja tulajdonképpen a traumafeldolgozást. Ezt a feladatot el kell végezni magunkon, már csak azért is, hogy ne terheljük önmagunkat másokra: családunkra, szeretteinkre. Inkább önazonosságot, örömet és boldogságot adjunk át nekik, ne a szenvedést. Szemvedést nem szabad átadni. Ez az írói iskola maga, egy regény ugyanis elképesztően jó pszichotréning.

Esterházy Péter *Egyszerű történet vessző száz oldal – A Márk-változat* című regénye is egy kitelepítésélmény traumafeldolgozása. Esterházy Márk evangéliumába írja bele saját családjának történetét.

Mit tekinthetünk traumafeldolgozásnak: az írás vagy a visszaemlékezés folyamatát?

Nem biztos, hogy a visszaemlékezés írja le jól ezt az alapszituációt, hiszen megírni csak akkor tudjuk, ha áttemeljük a múltat a jelenbe. A múlt jelen idejűvé válik, és belelépünk ebbe az időbe. Belelépünk ebbe a térbe, ezekbe az érzetekbe. Nekem például a színházi tapasztalat olyan, mint egy lelki gyakorlat, mert úgy próbáljuk felépíteni a szituációkat, hogy nem hazudunk, hanem szembenézünk az emberi lélek mélységeivel, szakadékaival. Végsősoron pedig megpróbálunk megtanulni repülni.

Az írás képes-e megadni Ön számára azt a katartikus élményt, amit a színház?

Két teljesen különálló minőségről beszélünk. Az írás egy magányos aktus, a színház az meg egy közösségi aktus. A magányos aktus egy más természetű önleltétel, ha úgy tetszik. Az más természetű önvizsgálat. A színházban valahogy mindig fogjuk egymás kezét, az írás folyamán viszont a nyelv visszhangos terébe kerülünk. A nyelv visszhangoztatja az időt és a jelentések gazdag tárházát. A nyelv a maga végtelenségével nagyon nagy erő és vigasz tud lenni.

4.2. Kutatási eredmények bemutatása

Az interjú feldolgozása és értelmezése után arra a következtetésre jutottam, hogy Visky András *Kitelepítés* című regénye elsősorban önelszámolás. Egy olyan történet, melyben nemcsak saját és családja kitelepítésélményét írja le, hanem édesanyja felé tett ígérését is teljesíti. Ebből következően a regény csak részben tekinthető traumafeldolgozási kísérletnek, hiszen megírását nem kizárólag ez indítványozta. Ugyanakkor az írás lehetőséget adott a szerzőnek arra, hogy felszabaduljon a gyermekként megélt lágerévek súlya alól. Az irodalom olyan lelki gyakorlatot jelent számára, mely a nyelv által visszhangoztatja az időt és azok hangját, akik ebben az időben léteznek. Az írás önismereti folyamat. Minden történet a megélt valóság tükrében íródik. Visky András nem túlélésként tekint a munkatáborban töltött életre, mert meggyőződése, hogy az életet nem lehet túlélni. Gyermekként megélte, és nem túlélte a fogságot. Azt az író sem vitatja, hogy nem véletlenül maradtak életben, hiszen számos tényező közrejátszott ebben, kezdve Isten jelenlétével.

Első számú hipotézisem, mely szerint a hit létfenntartó erővel bír a regényben, részben igazolódott be. Az író gyermekként még nem volt képes tudatosan hinni a szabadulásban, így édesanyja hitével táplálkozott. Az édesanya mindvégig tudta, szabadulásuk elérkezik, és ezt a bizonyosságot közvetítette a gyerekek felé is. Ennek ellenére a regényben gyakran olvashatunk a hit elvesztéséről: „*mire megtettem a szükséges előkészületeket, hogy elmondjam a reggeli imát, hatalmába kerített a napnál világosabb bizonyosság, hogy elvesztettem a hitemet, mit tegyek?*” (Visky, 2022).

Második hipotézisem az volt, hogy Isten folyamatos közelsége segítette a családnak túlélni fogságukat. Ez a feltevés teljes egészében beigazolódott, hiszen beszélgetésünk alkalmával a szerző is megerősítette, hogy Isten folyamatosan jelen volt az életükben. Családtagként van jelen, aki látható és megszólítható: „*hallom is a barakk csendjében Isten rejtélyes visszhangjait*” (Visky 2022).

Harmadik feltevés, hogy az anya-gyermek kapcsolat alapjaiban határozta meg a túlélés lehetőségét. Ez is igazolást nyert, hiszen a szövegben végig érezhető az anya védelmező, megtartó ereje, ami életigenlésre ösztönözte a gyerekszereplőket is. A regény 34. fejezetében olvashatunk arról, hogy az édesanya klinikai halálállapotba kerül, de a gyerekek utána mennek a halál termébe és kimenekítik. Ez az elhivatás is igazolja, milyen fontos szerepe van az anya-gyermek kapcsolatnak a történetben. Ezt Visky András is alátámasztja, és hangsúlyozza, hogy édesanyja csodálatos nő, és csodálatos anya volt egyszemélyben.

Negyedik hipotézisem szerint az apaválás misztériuma biztosíték volt arra, hogy az ő szabadulásával mindnyájan hazatérhetnek. Ez a feltevés nem nyert bizonyítást, mert a szerző elmondása szerint a biztosíték számukra egyedül édesanyjuk tudott lenni. A jelenben éltek, és nem gondoltak arra, mi lesz a jövőben. Egyszerűen elfogadták annak ígérését, hogy édesapjuk hazatér. Bizonyára a családjában élt a várakozás gondolata, és igyekezett fenntartani ezt a gyerekekben is, hiszen amíg nem adják fel várakozásukat, addig nem adják fel életakarást sem. Az elbeszélő apavárása következőképp jelenik meg a műben: *„minden ablakból Apánk arca néz rám, megismerem, végre van apám nekem is, nem tudom, miért van olyan sok apám, de valami tudja bennem, hogy mind az enyém, most lehetetlen tévednem, bárkire mutatnék is, az apám volna az, apa, apácska, itt vagyunk!, csakhogy megérkeztél!, úgy vártunk!”* (Visky 2022).

Az interjúból egy olyan túlélést segítő szereplőről is szó esett, akihez bár hipotézist nem állítottam, alakja kétségtelenül létfontosságú a regényben. Ez a szereplő Nényu, aki nélkül nem biztos, hogy életben tudott volna maradni. Visky András ki meri jelenteni, hogy nélküle lehet, nem létezne íróként, sőt emberként sem biztos.

Összességében elmondható, hogy Isten jelenléte, a történet nőalakjainak élettereje és a hit jelenítik meg a regényben a túlélési lehetőségeket.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szakdolgozatban Visky András Kitelepítés című regényében megjelenő túlélési lehetőségek vizsgálatával foglalkozom. Az erdélyi magyar író 2022-ben jelentette meg regényét, mely szinte azonnal hatalmas visszhangot váltott ki a magyar kritikai kultúrában. A mű a szerző és családja kitelepítésélményét írja le a legkisebb gyermek nézőpontjából. Az életeseményt korábban már többféle műnemben előhívta az író, de prózában ez az első próbálkozása.

A munka összesen négy fejezetből épül fel. Az első két fejezet történelmi és irodalomtudományi áttekintése a témának, a harmadik a regény többszemponútú elemzését taglalja, a negyedik pedig az interjú kutatás anyagát és eredményeit foglalja össze.

Az első fejezetben a regényt egy gyermekkori trauma értelmezéskísérleteként közelítem meg. A fő fejezetben a trauma fogalmával és irodalmi reprezentációjával foglalkozok, majd ennek alfejezetében kitérek a trauma megjelenésére az életműben. A fejezet részletes magyarázatot ad a traumaelméletről és a traumafeldolgozás folyamatáról.

A második fejezet a regény történelmi háttérének összefüggéseivel foglalkozik, az alfejezetben pedig a mű kezdeti fogadtatásáról és befogadástörténeti nehézségeiről írok. Itt elsősorban a 60-as évek eleji deportálások előzményeiről, a munkatáborokba való telepítések indokairól, illetve azok elszenvédőiről írok. Emellett a hasonló mélységű életesemények elbeszélésének nehézségeit, továbbá a szerző első regényének kritikai értékelését vizsgálom.

A harmadik fejezetben a mű tartalmi és formai elemzése olvasható. Az alfejezetekben külön egységekre bontottam az elemzési szempontokat. Az első alpont a regény tartalmi elemzésével, a második a címadás kérdéseivel, a harmadik a szerkezeti felépítéssel, a negyedik pedig a narrációs technika vizsgálatával foglalkozik. Ennek mentén teljes kép rajzolódik ki a regény formai és tartalmi sajátosságairól, illetve más irodalmi művekkel való párhuzamairól.

A negyedik fejezet tartalmazza a szakdolgozat kutatását és a hipotézisek bizonyítását. A fő fejezetben Visky Andrással készített interjú írásos anyaga található, illetve egy rövid magyarázat a kutatás módszeréről és megszervezéséről. Az interjúban összesen 18 kérdést tettem fel az írónak, melyek alakították a beszélgetés menetét. A kérdések főként a túlélési lehetőségek regénybeli megjelenésére vonatkoztak. A kapott válaszokat szövegértelmezési forrásokkal kiegészítve a fejezet alpontjában dolgoztam fel. Az eredmények értelmében az első hipotézisem csak részben, a második és harmadik egészen beigazolódtott, a negyedik pedig nem nyert bizonyítást.

A szakdolgozat megírása után arra a következtetésre jutottam, hogy Visky András Kitelepítés című regényének rendkívül összetett világképe van. A mű teljes értékű feldolgozásához elengedhetetlen ismerni a háttérinformációkat mind történelmi, mind irodalomtudományi szempontból, illetve tájékozottnak kell lenni az aktuális kritikai értékelések tárházában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bódi Katalin 2023. Kiáradás. Visky András: Kitelepítés. *Alföld*. 74. évf. 2. sz. / 2023, 88-92.
- Csordás László 2014: A megközelítés nehézségei: Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényének létmódja (szövegváltozatok és befogadástörténeti dilemmák). In. Csordás László szerk. *A szétszóródás árnyékában*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest. 7-37.
- Dávid Gyula 2016. A romániai magyar egyházak az 1956-os forradalom és a megtorlás időszakában. *Református Szemle*. 109. évf. 6. sz. / 2016, 695-705.
- Erkel Andrea 2023. „A hetedik te magad légy”. Párhuzamos gondolatok Visky András Kitelepítés című regényéről. *Bárka*. 31. évf. 2. sz. / 2023, 59–67.
- Fekete Richárd 2023. A szabadságról – szabadon. Visky András: Kitelepítés. *Alföld*. 74. évf. 2. sz. / 2023, 92-96.
- Forgács Áron 2023. A velünk született fogság teljesedik ki bennünk – Visky András: Kitelepítés, Jelenkor, 2022. *Újvárad*. 3. évf. 1. sz. / 2023, 59–62.
- Földes György 2007. *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956-1989*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Gyáni Gábor 2011. Kulturális trauma: adott vagy teremtett? In. Takács Miklós szerk. *A trauma alakzatai*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 5-9.
- Gyürky Katalin 2024. Ex libris. *Élet és Irodalom*. 68. évf. 3. sz.
- Horváth Benji 2023. Valóság az, ami tényé válik bennünk – Beszélgetés Visky András íróval, költővel. *Helikon*. 34. évf. 3. sz. / 2023, 4-6.
- Kardos András 2023. Formaproblémák. *Élet és Irodalom*. 67. évf. 21. sz.
- Károlyi Csaba 2022. „Folyamatos kitelepítésben élünk”. Beszélgetés Visky Andrásal. *Élet és Irodalom*. 65. évf. 51-52. sz.
- Károlyi Csaba 2023. És-Kvartett – Visky András Kitelepítés című regényéről. *Élet és Irodalom*. 67. évf. 18. sz.
- Kenyeres Zoltán 2023. Formaproblémák: a giccs. *Élet és Irodalom*. 67. évf. 24. sz.
- Kisantal Tamás 2023. Égi és földi harmóniakról (Visky András: Kitelepítés). *Jelenkor*. 66. évf. 2. sz. / 2023, 208-213.
- Láng Eszter 2023. A fogság lett az otthonunk – Visky András: Kitelepítés. *Újvárad*. 3. évf. 3. sz. / 2023, 52-56.
- Nagy Károly Zsolt 2023. A kijelentés előtti állapot: Széljegyzetek András testvér evangéliumához (Visky András: Kitelepítés). *Alföld*. 74. évf. 2. sz. / 2023, 97-101.

Oláh András 2023. „Bibliapóker” (Visky András: Kitelepítés). *Tiszatáj*. 77. évf. 4-5. sz. / 2023, 140-142.

Somogyi Gyula 2011. Dekonstrukció és etika között. A trauma alakzatai Shoshana Felman és Cathy Caruth írásaiban. In. Takács Miklós szerk. *A trauma alakzatai*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 20-36.

Székely Máté 2023. Kényszerszabadság (Visky András: Kitelepítés). *Szkhion*. 21. évf. 1. sz. / 2023, 53-58.

Szirák Péter 2017. „Akkor jársz jól, ha nem tudsz semmit” beszélgetés Visky Andrással. *Alföld*. 68. évf. 7. sz. / 2017, 53-62.

Takács Miklós 2011. A kulturális trauma elmélete a bírálatok tükrében. In. Takács Miklós szerk. *A trauma alakzatai*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 36-52.

Tamás Dénes 2023. Teológiai mű, prózában. *Helikon*. 34. évf. 3. sz. / 2023, 25.

Tóth Sára 2023. Istennek a legnehezebb megbocsátani. Visky András Kitelepítés című regényéről. *Pannonhalmi Szemle*. 31. évf. 1. sz. / 2023, 95-101.

Török Dalma 2023. „múltja: jelene, ami megtörtént, történik”. Egy tervbe vett trilógia indító kötetéről. *Helikon*. 34. évf. 3. sz. / 2023, 24.

Visky András 2017. Az eltűnt valóság nyomában. *Korunk*. 28. évf. 4. sz. / 2017, 50-57.

Visky András 2022. *Kitelepítés*. Budapest: Jelenkor Kiadó.

Visy Beatrix 2023. „Otthon vagyunk a fogságban, ez az életünk”. Visky András: Kitelepítés. *Müpa Magazin*. 24. évf. 2. sz. / 2023, 57.

Vojnics – Rogics Réka 2023. A fikció egyezéséért a valóság a felelős. *Hitel*. 36. évf. 3. sz. / 2023, 104-106.

URL1: Tóth Emese 2023. *A jelenben a legproblematikusabb Isten létezése – Visky András Kitelepítés c. kötetének bemutatója*. <https://www.helikon.ro/bejegyzesek/a-jelenben-a-legproblematikusabb-isten-letezese-visky-andras-kitelepites-c-kotetenek-bemutatoja>

Megtekintve: 2024. 02. 11.

URL2: Buday Bálint 2023. „szabadok vagyunk, erre nem készültünk”. Visky András: Kitelepítés. <https://tiszatajonline.hu/irodalom/szabadok-vagyunk-erre-nem-keszultunk/>

Megtekintve: 2024. 02. 08.

URL3: Béres Norbert 2023. *Fejadagok Kisjézusa*. Visky András: Kitelepítés. <https://www.kulter.hu/2023/01/visky-andras-kitelepites-kritika/> Megtekintve: 2024. 02. 08.

URL4: Nagygéci Kovács József 2022. *Föl akartam mutatni a történet univerzális karakterét – Beszélgetés Visky Andrással.* <https://kortaronline.hu/aktual/visky-andras.html>
Megtekintve: 2024. 03. 14.

URL5: Vermes Nikolett 2024. *Nem adaptálható minden mű, még a legjobbak sem – Visky András Kitelepítés című regényének színpadi adaptációjáról.* <https://kortaronline.hu/aktual/nem-adaptalhato-minden-mu-meg-a-legjobbak-sem-%E2%80%93-visky-andras-kitelepites-cimu-regenyenek-szinpadi-adaptaciojarol.html>
Megtekintve: 2024. 03. 14.

URL6: Laborczi Dóra 2022. *Visky András: Van, amikor az Isten egy elveszett gyermek.* https://konyvesmagazin.hu/nagy/visky_andras_kitelepites_interju.html Megtekintve: 2024. 04. 08.

URL7: Jankovics Márton 2022. *Visky András: Az áldást hozó bosszú radikálisabb, mint az erőszakos.* <https://24.hu/kultura/2022/12/22/visky-andras-interju-kitelepites-regeny-irodalom-lager-borton-tortenelem-romania-magyarorszag-bosszu-megbocsatas/>
Megtekintve: 2024. 04. 08.

URL8: Tótfalvi Zoltán 1997. *Az 1956-os magyar forradalom visszhangja Erdélyben.* <https://hunsor.se/dosszie/az1956forradalomvisszhangjaerdelyben.pdf> Megtekintve: 2024. 02. 10.

URL9: Borbély András 2024. *Ahasvérus lakomája – Visky András: Kitelepítés.* https://ujsem.org/2024/04/02/ahasverus-lakomaja-visky-andras-kitelepites/?fbclid=IwAR2h10ZuSy-WOpfV_RfqzIRGszGqiflXrHL6ybnXSmOSS30FD_r25fv5sw_aem_AcD_Sq4K_6XSpj_xCvXdm-2OosahDHfpv0gv3P4IXI2fWvSHjuZQnYL9Lmjqm0kyhaYd1prqlgm60M5WoyUYLmnw Megtekintve: 2024. 05. 14.

РЕЗЮМЕ

У своїй кваліфікаційній роботі я досліджую можливості виживання в романі Андраша Вішкі «Евакуація». Трансильванський угорський письменник опублікував свій роман у 2022 році, який майже одразу викликав величезний резонанс в угорській критичній культурі. У ньому описано досвід переселення автора та його сім'ї з перспективи наймолодшої дитини. Автор і раніше звертався до цієї життєвої події в різних жанрах, але це була його перша спроба в прозі.

Кваліфікаційна робота складається з чотирьох розділів. Перші два розділи - це історично-літературний огляд теми, третій - мультиперспективний аналіз роману, а четвертий узагальнює матеріал і результати інтерв'ювання.

У першому розділі я розглядаю роман як спробу інтерпретації дитячої травми. В основному розділі я розглядаю поняття травми та її репрезентацію в літературі, а в одному з підрозділів цього розділу я обговорюю репрезентацію травми у творі. Розділ містить детальне пояснення теорії травми та процесу опрацювання травми.

Другий розділ присвячений історичному контексту роману, а в одному з підрозділів я напишу про первинну рецепцію твору та труднощі, пов'язані з його сприйняттям. Тут я передусім шукаю відповіді на такі питання: якими були передумови депортацій на початку 1960-х років? кого і з яких причин депортували до трудових таборів? у чому полягають наративні труднощі такої життєвої події? як оцінюють твір критики?

Третій розділ містить аналіз змісту та форми твору. У підрозділах я розділила аналітичні аспекти на окремі блоки. Перший підрозділ присвячений контент-аналізу роману, другий - питанням назви, третій - структурній побудові, а четвертий - наративній техніці. Таким чином, вимальовується повна картина формальних і змістових характеристик роману та його паралелі з іншими літературними творами.

Четвертий розділ містить результати дисертаційного дослідження та докази висунутих гіпотез. Основний розділ містить письмовий матеріал з інтерв'ю з Андрашем Вішкі та коротке пояснення методу та організації дослідження. Під час інтерв'ю я поставила письменникові загалом 18 запитань, які визначили хід інтерв'ю. Запитання переважно стосувалися репрезентації можливостей виживання в романі. Отримані мною відповіді опрацьовані в підрозділі цього розділу, доповнені текстовими джерелами інтерпретації. Згідно з результатами, моя перша гіпотеза підтвердилася лише частково, друга і третя - повністю, а четверта не була доведена.

Після написання цієї роботи я дійшла висновку, що роман Андраша Вішкі «Евакуація» має дуже складний світогляд. Для того, щоб повною мірою оцінити твір, необхідно знати довідкову інформацію, як з історичної, так і з літературної точки зору, а також бути добре обізнаним у сучасних критичних оцінках.

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

Kovács Székely Szintia_Magyar szak_Szakdolgozat_2024.pdf

Ким подано:

Аніко Чурман

Дата перевірки:

2024-05-20 18:13:58

Дата звіту:

2024-05-22 10:57:18

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

37

Кількість слів:

10155

Схожість 4%	Збіг: 28 джерела	Вилучено: 0 джерела
Інтернет: 9 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 0%	Кількість: 25 джерела	Перефразовано: 243 слова
Цитування 7%	Цитування: 31	Всього використано слів: 987
Включення 0%	Кількість: 0 включення	Всього використано слів: 0
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 1 слова